

**ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ДЕТЕРМІНАНТІВ НЕЗАКОННОЇ ТОРГІВЛІ
ОРГАНАМИ І ТКАНИНАМИ ЛЮДИНИ ТА ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ
ЗАПОБІГАННЯ ВКАЗАНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ**

**APPROACHES TO DETERMINING THE DETERMINANTS OF ILLEGAL
TRAFFICKING IN HUMAN ORGANS AND TISSUES AND WAYS OF OPTIMIZING
THE PREVENTION OF THE INDICATED OFFENSES**

Метою статті є наукова характеристика підходів до визначення детермінантів незаконної торгівлі органами і тканинами людини та шляхи оптимізації запобігання вказаним правопорушенням. Автором досліджено питання підходів до визначення детермінантів незаконної торгівлі органами і тканинами людини та окреслено ймовірні шляхи оптимізації запобігання вказаним правопорушенням. Надано змістовну характеристику понятійно-категоріальному апарату дослідження, встановлено, що детермінанти суттєво впливають на основні криминологічні показники, на спад і зростання рівня конкретного виду злочинності, що в свою чергу негативно впливає на забезпеченість правами і свободами людей і громадян. Зазначено, що такі детермінанти злочинності в сфері незаконної торгівлі органами і тканинами людини як економічні, психологічні, моральні та політичні – є найбільш суттєвими в контексті впливу на спад і зростання відповідної галузі в структурі злочинності. Водночас, акцентовано увагу на тому, що найсильнішим фактором у контексті провокації вчинення незаконної торгівлі органами і тканинами людини є економічний. Збіднілість населення, низька правова та загально гуманітарна освіченість негативно впливають на процеси запобігання даному виду злочинності. Крім цього, нами запропоновано низку дієвих кроків, щодо врегулювання негативної тенденції зі зростання злочинності серед яких, на нашу думку, найбільш дієвим є: створення Державної трансплантаційної служби України із наданням повноважень контролю та організації забезпечення й координації дій баз забору органів і трансплантаційних центрів, що, в свою чергу, надасть можливість забезпечити адекватне функціонування та поступальний розвиток трансплантаційної служби, а також оснащення бази забору органів, котра є необхідною для діагностики смерті мозку апаратурою та обладнати реанімаційні донорські ліжка, передбачити матеріальну компенсацію лікувальному закладу за додаткову роботу й витрати, пов'язані з вилученням донорських органів; проводити щорічний аналіз роботи та заохочення діяльності керівників цих закладів.

Ключові слова: криминологія, детермінанти, торгівля органами, тканини людини, запобігання, тенденції злочинності.

The purpose of the article is a scientific description of approaches to determining the determinants of illegal trade in human organs and tissues and ways to optimize the prevention of these offenses. The author investigated the issue of approaches to determining the determinants of illegal trade in human organs and tissues and outlined possible ways to optimize the prevention of the specified offenses. A meaningful description of the conceptual and categorical apparatus of the study was given, it was established that the determinants significantly affect the main criminological indicators, the decline and increase in the level of a specific type of crime, which in turn negatively affects the provision of rights and freedoms of people and citizens. It is noted that such determinants of crime in the field of illegal trade in human organs and tissues as

economic, psychological, moral and political are the most significant in the context of the impact on the decline and growth of the corresponding industry in the structure of crime. At the same time, attention is focused on the fact that the strongest factor in the context of provocation of illegal trade in human organs and tissues is economic. Impoverishment of the population, low legal and general humanitarian education negatively affect the processes of prevention of this type of crime. In addition, we have proposed a number of effective steps to address the negative trend of crime growth, among which, in our opinion, the most effective are: creation of the State Transplantation Service of Ukraine with the granting of powers to control and organize the provision and coordination of actions of organ collection bases and transplantation centers, which, in turn, will provide an opportunity to ensure adequate functioning and progressive development of the transplantation service, as well as equipping the organ collection base, which is necessary for brain death diagnosis equipment and to equip resuscitation donor beds, provide financial compensation to the medical institution for additional work and costs associated with the removal of donor organs; conduct an annual analysis of the work and encourage the activities of the managers of these institutions.

Key words: *criminology, determinants, organ trafficking, human tissue, prevention, crime trends.*

Актуальність тематики. Права і свободи людини і громадянина, перш за все виступають одними з підвалин функціонування будь-якої демократичної державності сучасності, що в свою чергу є запорукою сталого й невпинного розвитку всіх інститутів і галузей права.

Проте, слід підкреслити, що найбільш важливим обов'язком держави в демократичному просторі є організація належного захисту прав і свобод людини і громадянина, що забезпечується в спосіб системної та комплексної роботи органів правопорядку. Водночас, низка негативних факторів, що зменшує рівень дотримання прав і свобод людини і громадянина, перш за все зумовлює необхідність наукового опрацювання основних питань пов'язаних із такими негативними тенденціями та в подальшому створює необхідність пошуку їх врегулювання. Одним із найбільш серйозних злочинних посягань є незаконна торгівля органами і тканинами людини. Кримінологічна наука, що вивчає детермінанти в питаннях злочинних проявів, характеризує відповідну злочинну діяльність як одну з найбільш небезпечних, а крізь призму запобігання й попередження такого виду злочинності, необхідність наукового опрацювання проблемних питань правильного визначення перемінних у структурі тенденцій злочинності – є найбільш пріоритетним.

Слід підкреслити, що наукову характеристику детермінантів злочинності загалом, а також основних кримінологічних аспектів запобігання незаконній торгівлі органами і тканинами людини, зокрема надавали багато авторитетних дослідників, серед яких: А. Вилкс, С. Гринчак, А. Долгова, А. Закалюк, К. Левченко, М. Парнюк, О. Салагай, В. Смирнов, К. Тимошенко, І. Сялунова та інші.

Проте, враховуючи динамічний розвиток суспільства, стрімку зміну злочинних тенденцій, а також швидкоплинність соціальної обстановки, питання надання характеристики детермінантам злочинності в сфері торгівлі органами і тканинами людини крізь призму їх запобігання, не припиняє бути актуальним.

Метою статті є наукова характеристика підходів до визначення детермінантів незаконної торгівлі органами і тканинами людини та шляхи оптимізації запобігання вказаним правопорушенням. Поставлена тема зумовила необхідність розв'язання ряду дослідницьких завдань, а саме: 1. Охарактеризувати підходи до розуміння поняття детермінантів у науці кримінології та в контексті запобігання незаконній торгівлі органами і тканинами людини; 2. Надати характеристику незаконній торгівлі органами і тканинами людини як злочину та встановити перелік детермінантів, що впливають на його кореляцію.

Об'єктом статті виступають суспільні відносини, в сфері детермінації незаконної торгівлі органами та тканинами людини.

Предметом дослідження є детермінанти незаконної торгівлі органами і тканинами людини.

Виклад основного матеріалу статті. У сучасній кримінологічній літературі, хоча й чітко розмежовуються поняття «причини злочинності» та «умови, котрі їй сприяють», – «конкретне явище в одних взаємозв'язках може відігравати роль причини, а в інших – умови» [1; 2]. У більшій мірі вони розглядаються через таку категорію, як «детермінанти злочинності». При цьо-

му, відношення детермінації, з однієї сторони, має різні детермінуючі чинники (детермінанти), а з другої – детермінований (похідний) результат. Процес детермінації, який нас цікавить, складається з таких елементів: 1) умови; 2) причини; 3) дія (наслідок, результат) [3, с. 93]. Те чи інше явище виникає там і тоді, де й коли визріли відповідні передумови, й існує, тому що є певні умови. Характерною особливістю умов як моменту процесу детермінації є те, що вони самі собою не можуть перетворитись на нову дійсність (наслідок); вони лише роблять її можливою. На думку Гегеля, умови – пасивні, використовуються як матеріал для предмета і, отже, входять до змісту предмета; вони також відповідають цьому змістові й уже містять у середині себе все його визначення [4, с. 251].

При аналізі детермінації злочинності беруться до уваги характеристики: а) суспільства, соціального середовища, з урахуванням його багаторівневості: мета-, макро-, локального та мікросередовища; б) різних соціальних типів особи; в) процес взаємодії середовища й особи. Мається на увазі, що найбільш повне уявлення про процеси породження злочинної поведінки дає вивчення її детермінації, тобто аналіз не тільки причинних, а й інших зв'язків (стан, функціональність тощо). Водночас дуже важливо не відмовитись від категорії причинності, тому що саме відокремлення причинних комплексів дає змогу ефективно впливати на зниження рівня злочинності [5, с. 30]. В загальному вигляді ці обставини характеризують і причини окремих видів злочинності. Вони мають значення і для характеристик злочинів, що досліджуються нами.

В зарубіжній криминології також приділяють значну увагу чинникам, котрі сприяють міжнародній незаконній торгівлі органами і тканинами людини. Так, А. Вілкес [6, с. 54–58] відокремлює п'ять груп чинників, зокрема: 1) політичні; 2) економічні; 3) адміністративно-організаційні; 4) криминогенні та правові; 5) морально-етичні.

У ході даного дослідження в повній мірі знайшли своє підтвердження отримані вище результати. Поряд із цим, серед основних причин поширення незаконної торгівлі органами і тканинами людини в Україні встановлені й особливі внутрішні та зовнішні чинники даного виду злочинності. При цьому, перше місце посіли внутрішні чинники, зокрема *економічні*. Україна знаходиться в скрутному економічному становищі, проявами якого, як наслідок, є безробіття, особливо серед жінок (за державними статистичними даними 70–80% офіційно зареєстрованих в Україні безробітних – жінки [7, с. 56]); відсутність стабільного заробітку; недостача продуктів харчування й предметів першої необхідності за доступними цінами; поширення попиту на дешеву жіночу та дитячу працю, особливо в тіньовому бізнесі; загальний спад рівня життя в державі та ін.

Все це, в першу чергу, відбивається на жінках і дітях. Бідність, в свою чергу, сприяє пошуку будь-якої праці і засобів поліпшення свого матеріального становища, навіть без урахування можливих наслідків. Низький рівень життя та високий рівень безробіття серед населення штовхає на продаж своїх органів. Крім цього, як показали результати опитування, що були проведені К.Б. Левченко, більше половини (51,2%) опитаних вважають, що в близькій перспективі соціально-економічна ситуація в Україні погіршиться або залишиться такою самою. 26,2% респондентів очікують поліпшення соціально-економічної ситуації в неблизькій (через 6 та більше років) перспективі. З оптимізмом (соціально-економічна ситуація стане кращою протягом одного – двох років) дивляться в майбутнє лише 7,4% опитаних. Велика частка безробітних у складі опитаних дає підставу для визнання безробіття в Україні найважливішою проблемою сьогодні [8, с. 87].

Вагомими є й *політичні чинники*, а саме: нестабільність влади (особливо на початку 90-х років); політичні конфлікти (кінець 2013 року – початок 2014 року), військові конфлікти (анексія Росією Криму та проведення Антитерористичної операції на Донбасі); порушення прав людини та нездатність влади забезпечити безпеку та недоторканість особи. Все це сприяє розвитку побічних негативних факторів, серед яких зневіра у майбутнє, катастрофічне зниження народжуваності, висока смертність (наприклад, в середньому за останні роки темп падіння рівня народжуваності складає 7,5%. Особливо швидко скорочується народжуваність в сільських районах, де практично в кожному четвертому селі діти не народжуються взагалі, а в кожному 10-му – немає у віці до 5 років) та ін.

Деякі науковці до чинників, які породжують торгівлю людьми та незаконну торгівлю органами і тканинами людини, безспідставно відносять складну екологічну ситуацію. Серед них виділяють наявність аномалій і катастроф та їх щорічне збільшення; нездатність ліквідувати наслідки аварій; порушення правил безпеки при використанні шкідливих речовин; практично відсутність системи захисту населення від екологічних бід [9, с. 122]. Встановлено також, що з попередніми чинниками пов'язані також і *психологічні чинники*, але вони на сьогоднішній день

залишаються мало дослідженими. Кризовий етап, у якому перебувають громадяни України, призвів і до зменшення самозахисту, погіршення психологічного стану людей. За принципом «уже гірше не буде» люди погоджуються на авантюрні пропозиції, навіть не думаючи про їх наслідки. Суттєвими є також інформаційні чинники, тобто брак реальної інформації з проблеми. Так, в результаті проведеного у ході даного дослідження анкетування з'ясувалося, що недостатньою є поінформованість населення про шкоду для здоров'я, пов'язану із продажем власних органів, – 8,7% опитаних.

Важливим серед чинників є моральний. На жаль, зараз не лише в нашій державі, а й у всьому світі дуже низьким є рівень моральності суспільства, зокрема сюди можна віднести: 1) поширення агресії, жорстокість та насилля в суспільстві – 17,4% опитаних; 2) корупованість владних структур – 3,8% опитаних. Необхідно відзначити, що незаконна торгівля органами і тканинами людини відображає ті соціально-економічні реалії, що існують у країнах донорів та реципієнтів. Незаконна торгівля процвітає там, де інститути управління є слабкими та корумпованими. Окрім цього, важливим і постійним фактором, що спонукає попит на ринку органів людини, є бідність; 3) відсутність діючих програм по вихованню молоді – 7,1% опитаних; 4) недостатній розвиток у суспільстві принципів гуманізму, а також практики добровільних пожертвувань – 30,0% опитаних.

Висновок. Виходячи з цього, для покращання ситуації в Україні щодо трансплантації органів необхідними, на наш погляд, є низка дієвих заходів:

1. Створення Державної трансплантаційної служби України із наданням повноважень контролю та організації забезпечення й координації дій баз забору органів і трансплантаційних центрів, що, в свою чергу, надасть можливість забезпечити адекватне функціонування та поступальний розвиток трансплантаційної служби.

2. Створення Державного центру органного донорства «материнської бази» з прикріпленнями до нього базами забору органів. Створення цього центру дозволить, не розпорошуючи коштів на регіональні центри, забезпечити функціонування основного трансплантаційного центру, який буде в змозі забезпечити протягом 5–6 років необхідну первинну потребу в трансплантації, дозволить створити науково-практичну школу, а в подальшому дозволить завдяки методичній та кадровій підтримці розвиватися регіональним трансплантаційним центрам.

3. Забезпечити належне фінансування трансплантаційної служби, зокрема фінансування закупівель медобладнання (в тому числі для діагностики смерті мозку), забезпечення матеріальної компенсації базам забору органів і лікарям, які виконували функцію транспланткоординації.

4. залучення представників ЗМІ задля формування позитивного образу трансплантації.

5. Потребує видозмін Закон України «Про благодійництво та благодійні організації» з метою активації їх роботи з державними структурами (соціальні акції про суспільну користь трупного донорства, забезпечення закупівель медобладнання, а також законне заохочення родичів дати згоду на забір органів у донора-трупа, «невивезення» грошей за кордон.

Окрім вищевикладених заходів, доцільним вважається також оснащення бази забору органів, котра є необхідною для діагностики смерті мозку апаратурою та обладнати реанімаційні донорські ліжка, передбачити матеріальну компенсацію лікувальному закладу за додаткову роботу й витрати, пов'язані з вилученням донорських органів; проводити щорічний аналіз роботи та заохочення діяльності керівників цих закладів.

Безсумнівним є здійснення інших заходів, а саме: медики інших спеціальностей, які співпрацюють із трансплантологами, мають бути обізнаними. Тому необхідно проводити лекції з ними, питання з трансплантації вносити до їх навчальних посібників. Необхідно пропонувати їм публічні виступи у підтримку трансплантації, проводити конференції зі включенням у них питань і майстер-класів за всіма аспектами донорства (як контактувати з сім'єю для отримання згоди, обстеження і кондиціонування донора, розвиток організацій реципієнтів і донорських сімей, контакт із сім'єю після донорства тощо). Також необхідно створити донорський реєстр, в якому буде зафіксовано ставлення людини до можливості вилучення її органів після смерті; запровадити і легалізувати розділ донорства органів у посвідченнях водіїв.

Отже, необхідно зазначити, що внутрішні і зовнішні обставини хоча й мають певні особливості, що породжують виключно злочини, передбачені ст. 143 КК України, але відображають загальний механізм злочинної поведінки. Більше того, вони здатні зумовлювати багато антисуспільних проявів.

Список використаних джерел:

1. Долгова А. И. Криминология : [учеб. для вузов] / под общ. ред. А. И. Долговой. [3-е изд. перераб. и доп.]. М. : НОРМА, 2005. 912 с.
2. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>
3. Парнюк М. А. Принцип детерминизма в системе материалистической диалектики : [моногр.]. К. : Наук. думка, 1972. 356 с.
4. Гегель Г. В. Ф. Наука логики / Г. В. Ф. Гегель // Гегель Г. В. Ф. Сочинения / [пер. Б. Г. Столпнера ; под ред. А. М. Деборина и Н. Карева]. М. – Л. : Госиздат, 193. Т. 1. 1930. 483 с.
5. Вилкс А. Торговля людьми и их органами: криминологические, политические и социальные аспекты проблемы. *Взгляд на криминальные реалии XXI века*. Рига, 2005. 114 с.
6. Левченко К. Б. Актуальні завдання організації протидії торгівлі людьми. Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда – Україна». Х., 2008. С. 87. URL: http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/printable_article/112901;jsessionid=AAED4B168C12E69258BF38B30415EC24
7. Гринчак С. В. Незаконна трансплантація: законодавчий досвід пострадянських держав. *Нове законодавство України та питання його застосування* : тези доп. та наук. повідомл. учасників наук. конф. молодих учених та здобувачів (м. Харків, 26–27 груд. 2003 р.). Х., 2004. С. 122–124.